

Boekbespreking

Economische Wetenschappen: eenheid in verscheidenheid?

onder redactie van Prof. Dr. J. Muysken
en Prof. Dr. H. Schreuder

Uitgever: Van Gorkum en Comp. B.V. te Assen. Prijs f 45,-

Bovengenoemd werk is het resultaat van een studiedag gehouden in Maastricht waar de jongste Economische Faculteit van Nederland is gevestigd.

Het boek vangt aan met een uitgebreide beschouwing van de twee redacteurs over de overeenkomst en verschillen tussen algemene economie en bedrijfseconomie. Zij belichten daarin de raakvlakken tussen beide deeldisciplines. De keuze van het discussiethema was ingegeven doordat aan de nieuwe faculteit gestreefd wordt naar zoveel mogelijk samenwerking tussen de deeldisciplines van de economie.

Vervolgens worden vier probleemgebieden onderscheiden waarop genoemde raakvlakken nader worden geanalyseerd.

Het betreft:

- methodologie;
- geld en financiering;
- produkten en markten;
- arbeid.

Over elk van deze thema's hebben inleiders, waarvan de meeste uit andere universiteitssteden, hun licht in Maastricht laten schijnen, waarbij onderscheid gemaakt is tussen pré-adviezen en commentaren daarop. Tenslotte bevat het boek een samenvatting van discussies van Muysken en Schreuder en een weergave van hun inaugurele oratie.

In het onderstaande willen wij op een aantal van de in het boek afgedrukte papers wat nader ingaan. Uiteraard kunnen wij daarbij niet alle bijdragen noemen, laat staan bespreken.

Vooral het inleidende artikel van Muysken en Schreuder verdient de aandacht. Het is een bijzonder aardig historisch overzicht van pogingen om aan algemene economie en bedrijfseconomie als vak inhoud te geven. Daarnaast bevat het de aanloop voor de rest van het boek omdat het voor elk van de hierboven genoemde vier thema's een aantal discussievragen ontwikkelt. Over het thema me-

thodologie is door Klant een pré-advies geschreven waarop commentaar wordt geleverd door Den Hartog, Van de Poel en Van Rossum. Dit onderdeel over methodologie is weliswaar interessant om te lezen maar brengt mijns inziens weinig nieuws als het gaat om de verhouding tussen algemene economie en bedrijfseconomie. Het betoog van Klant heeft vooral betrekking op de algemene economie. De grote lijn lijkt mij te zijn, dat hij poogt plausibel te maken, dat ook de algemene economie verbindingen heeft met maatschappijvisies. Hij schrijft: 'economie schijnt een mengsel van wetenschappen en filosofie te zijn. De toepassing ervan is bovendien een kunst'. Zo schreef Keynes aan Harrod: 'Economics is a science of thinking in terms of models joined to the art of using models which are relevant to the contemporary world'. Naar de mening van Klant is in dit opzicht de algemene economie goed vergelijkbaar met de bedrijfseconomie en hij typeert beide door op te merken: 'economie is een kunstleer die wenken verschaft die vooral nuttig kunnen zijn voor begaafde toepassers. Zij zijn gebaseerd op plausibele denkbeelden die ten dele in waarden zijn geworteld en zij laten heel wat keus over aan de gebruikers'.

De commentatoren op het stuk van Klant blijken het in grote lijnen met hem eens te zijn; een troost voor bedrijfseconomen die wel eens het gevoel kregen dat algemeen economen meer met 'echte' wetenschap bezig zijn. In een pré-advies van Bouma onder de titel: geld kent geen grenzen, beschrijft hij ontwikkelingen in de financieringstheorie. Hij maakt een onderscheid tussen op verklaringen gerichte of wel zuivere wetenschap en op toepassing gerichte ofwel probleemgerichte wetenschap. Hij maakt daarbij bezwaar tegen de wel eens gehoorde stelling alsof bedrijfseconomie toegepaste wetenschap zou zijn. In zijn pré-advies beschrijft Bouma vooral de financieringstheorie zoals die zich bezighoudt met verklaringen van verschijnselen op de markten voor financiële titels. Bouma wijst erop, dat de financieringstheorie een grote mate van pluriformiteit kent en dat de grenzen van het vak in de verschillende landen op verschillende wijzen worden getrokken. Bouma besluit zijn betoog als volgt: 'De branchevervaging tussen algemene en bedrijfseconomie heeft op het terrein van de ondernemingsfi-

nanciering een ander type van probleemstelling opgeleverd, een type dat verklarend-wetenschappelijk gezien wellicht aan hogere eisen kan voldoen dan voorheen. In de toegepaste sfeer wordt nog steeds tevergeefs gezocht naar een naadloze verbinding tussen aan de ene kant de planningsbenadering en aan de andere kant de analytisch verfijnde micro-economische aanpak van de praktische problemen op het gebied van het financiële management'. Daarmee demonstreert Bouma ons inziens duidelijk, dat de aansluiting tussen algemene economie en bedrijfseconomie vooral op het gebied van de micro-economische aanpak moet worden gezocht.

In zijn commentaar suggereert Fase ten aanzien van geldtheorie en financieringsleer een soortgelijke onderscheiding tussen abstracte theorie en de praktische toepassing daarvan in overheidsbeleid. Overigens is Fases betoog er vooral op gericht te laten zien, dat de probleemstellingen in de geldtheorie in sterke mate gelijksoortig zijn aan de probleemstellingen in de financieringstheorie. De bijdragen van Daems en Booy illustreren, dat het niet eenvoudig is zicht te krijgen op de relatie tussen algemene economie en bedrijfseconomie. Daems erkent, dat theorie veelal vanuit een andere invalshoek naar problemen kijkt dan de ondernemer. Maar wel meent hij, dat veel ontwikkelingen in de theorie ook relevant zijn voor de praktijk. Booy acht de benadering van Daems echter niet helder omdat Daems geen onderscheid maakt tussen de algemeen-economische en de bedrijfseconomische optiek. Booy meent, dat de algemeen-economische optiek per definitie algemener is en minder variabelen in de beschouwing betreft en daarom aan oplossingen van praktijkproblemen van managers niet veel kan bijdragen. Albada geeft in zijn betoog over het onderwerp arbeidsmarkt en arbeidsorganisaties een zeer lezenswaardige schets van recente ontwikkelingen. Ook de relatie tussen onderwijs en arbeidsmarkt wordt daarin belicht. Daarin wordt onder meer de 'screening' functie van het onderwijs genoemd: het diploma op grond waarvan bepaalde functies bereikbaar worden. Hartog merkt in zijn commentaar op, dat de discussie over het nut van samenwerken tussen algemene economie en bedrijfseconomie in het universitaire onderwijs niet erg relevant zou zijn als de inhoud van de opleiding niet van belang zou zijn voor de positie van de afgestudeerden op de arbeidsmarkt. Zowel in de samenvatting van de discussies door Muysken en Schreuder als in een aantal andere bijdragen komt duidelijk naar voren

hoe verbrossend algemene en bedrijfseconomie zijn.

Als Muysken en Schreuder dan ook zoeken naar tekenen van eenheid tussen algemene economie en bedrijfseconomie komen zij weinig verder dan het verbindende element: 'economie, modern omschreven als: determinanten van en voorwaarden voor efficiënte allocatie in een dynamische context'. Dit teken van eenheid is vooral te vinden in abstracte analyses waarin weinig aandacht wordt gegeven aan institutionele aspecten. Het boek illustreert tevens, dat de Maastrichtse faculteit een ambitieuze taak op zich heeft genomen, want het lijkt niet eenvoudig om het ideaal van samenwerking tussen algemene economie en bedrijfseconomie te verenigen met probleemgericht onderwijs in de algemene economie resp. in de bedrijfseconomie. Dit is een onderwijsmethode die eveneens in Maastricht wordt nagestreefd. Hoewel de algemene concepten uit de algemene economie en bedrijfseconomie in het onderwijs goed zijn te combineren, dient de student ook van evenzeer belangrijke toegepaste kennis te worden voorzien. Want een afgestudeerde econoom is in het bedrijfsleven thans niet meer primair econoom in brede zin maar vooral een specialist.

Tenslotte bevat het boek de oraties van Muysken en Schreuder. Muysken sprak over: Hoe algemeen is de algemene economie? Schreuder over: Economie (en) bedrijven. Beide beschouwingen zijn zeer de moeite van het lezen waard. Voor bedrijfseconomen is vooral de poging van Schreuder, om de aansluiting tussen micro-economische theorie en bedrijfseconomie te verkennen, interessant. Hier wordt ook aangesloten bij de discussies tussen Nederlandse bedrijfseconomen (Bouma, Bosman, Duffhues, Traas) over de indeling en aanpak van bedrijfseconomie. Schreuder wil geen keuze maken tussen een theoretische en praktische oriëntatie.

Het bovenstaande heeft hopelijk duidelijk gemaakt dat het hierbesproken boek tal van interessante gedachten bevat zowel voor docenten in de economie als voor economen met belangstelling voor afbakening en definiëring van de grenzen van hun vak. Voor hen is het een buitengewoon nuttig en actueel boek. Helaas is het huidige onderwijs aan de universiteiten zo zeer onder tijdsdruk komen te staan, dat ik er weinig gebruiksmogelijkheden voor zie als verplicht werk voor economiestudenten. Niettemin zou het in een vak als methodologie zeer wel passen.

Prof. Dr. J. Klaassen

Boekbespreking

Dr. Mr. R. N. J. Kamerling RA en
P. G. Dekker RA

Handboek voor de belastingcontrole Spelregels en praktijksituaties

Uitgever: Gouda Quint B.V., Arnhem, 1985.
Prijis f 82,50

Het auteursduo Kamerling en Dekker heeft reeds enige bekendheid verworven met publikaties op het gebied van de controle ten behoeve van een goede belastingheffing. Deze laatste is natuurlijk van groot publiek belang, en daarom is het te prijzen dat de auteurs hun deskundigheid op het gebied van de belastingcontrole hebben neergelegd in een 'handboek'.

Na een uitvoerige bespreking van de huidige belastingmoraal en van de verschijnselen waartoe deze aanleiding geeft, beschrijven de auteurs de 'spelregels' met inbegrip van de ontstaansgeschiedenis, waarna uitvoerig wordt ingegaan op:

- de boekhoudplicht;
- het boekenonderzoek door de rijksaccountant;
- de over te leggen informatie (met inbegrip van de bewaarplicht, het bezitsvermoeden en de sancties);
- de onderzoeken bij derden;
- de gedragscode fiscus-banken, en
- de omkering van de bewijslast.

Tenslotte worden twee controletechnieken besproken die rijksaccountants bij het boekenonderzoek vaak toepassen.

In bijlagen zijn vele teksten van relevante wettelijke en ander bepalingen weergegeven. Aan het slot bevat het boek een lijst van aangehaalde literatuur, een jurisprudentie-register en een zaakregister.

Uit de pers is bekend dat de personeelbezetting van de Rijksaccountantsdienst niet overmatig ruim is. In samenhang met de belastingmoraal zijn frustraties menselijkerwijze vrijwel onvermijdelijk, maar daarvan geven de auteurs geen blijk. Het boek is prettig geschreven en de vraagstukken worden op een open, onpartijdige wijze behandeld. Enig vakjargon is uiteraard onvermijdelijk, maar het wordt zo gehanteerd dat het boek ook goed leesbaar is voor anderen dan fiscaal-juristen.

De titel 'Handboek voor de belastingcontrole' lijkt mij echter slecht gekozen: ik verwachtte een handleiding voor de controleurs in dienst van de overheid, terwijl het boek kennelijk primair bedoeld is als voorlichting aan belastingplichtigen. Die bedoeling is overigens niet helemaal duidelijk: menigmaal hebben de auteurs de verleiding niet kunnen weerstaan in discussie te treden met fiscaal-juridisch geschoolde vakgenoten.

Dit laatste is soms hinderlijk. Er worden zaken bekend verondersteld, waarvan de gemiddelde belastingplichtige misschien wel eens gehoord heeft, maar waarover wel wat meer informatie gegeven had mogen worden. Voorbeelden hiervan zijn: het ISMO-rapport (pag. 18) en de Commissie-Grapperhaus (pag. 15). Ook wordt soms, door onzorgvuldige redactie, niet geheel duidelijk wat de mening van de auteurs en wat die van de vakgenoten is (bijv. pag. 220, tweede alinea en pag. 172, voetnoot 5).

De auteurs hebben naast fiscaal-juridische ook controletechnisch geschoolde vakgenoten. Voor deze categorie zijn twee controletechnieken behandeld die andere accountants niet zo gauw zullen hanteren: de vermogensvergelijking en de chi-kwadraattoets. Laatstgenoemde techniek wordt wel beschreven, maar niet verklaard: de statistische onderbouwing ontbreekt. In het kader van het boek is dat op zich geen bezwaar; wel zal de vakgenoot zijn nieuwsgierigheid in dit opzicht elders moeten bevredigen.

De brede spreiding van de doelgroepen heeft als nadeel dat het boek voor elke categorie minder gemakkelijk bruikbaar wordt. Toch is het voor de belangrijkste doelgroep, de belastingplichtigen, stellig een nuttige publikatie. Vooral controllers en administrateurs van ondernemingen die niet over een eigen fiscale afdeling beschikken, kunnen aan dit handboek nuttige wenken ontlenuen; ook andere functionarissen, zoals notulisten, kunnen er hun voordeel mee doen. Zij moeten dan wel flinke stukken van het boek doorwerken: de nuttige wenken worden niet in een samenvatting aangereikt.

J. H. Blokdijk

Boekbespreking

D. W. Feenstra

Oordeelsvorming rond de externe berichtgeving

Wolters-Noordhoff BV, Groningen, 1985, 266 pag., prijs f 48,-

Deze op 10 oktober vorig jaar in Groningen verdedigde dissertatie van D. W. Feenstra vormt eigenlijk onderdeel van een tweeluik. De oordeelsvorming in het kader van de interne berichtgeving vormt het onderwerp van de dissertatie, die J. H. R. van de Poel op 6 februari van dit jaar verdedigde, eveneens te Groningen. Promotor was in beide gevallen J. L. Bouma.

De dissertatie van Feenstra over oordeelsvorming rond externe berichtgeving is overigens volstrekt onafhankelijk van die van Van de Poel leesbaar. De probleemstelling van Feenstra is veelomvattend. Ik citeer ze volledig (pag. 11):

- '1 In hoeverre zijn diverse beperkingen in de menselijke oordeelsvorming en besluitvorming van invloed op de gegevensverwerking en -verwerking in het algemeen?
- 2 Op welke wijze manifesteert zich de oordeelsvorming en besluitvorming in relatie tot probleemstellingen inzake de externe berichtgeving? In het bijzonder zullen wij de volgende vragen trachten te beantwoorden:
 - op welke wijze zijn opvattingen over de functies van de externe berichtgeving tot stand gekomen?
 - welke opvattingen bestaan er inzake de wenselijkheid van regulering der externe berichtgeving?
 - welke factoren zijn van invloed op de beslissingen van de ondernemingsleiding over de vorm en de inhoud van de externe berichtgeving?
 - welke problemen kunnen zich voordoen bij het interpreteren van gegevens uit jaarverslagen en jaarrekeningen?
- 3 In hoeverre wordt de oordeelsvorming en besluitvorming van gebruikers van financieel-economische gegevensverzamelingen gekenmerkt door consistentie en functionele fixatie? Bestaat er consensus tussen de gebruikers? Hoe functioneert de oordeels-

vorming en besluitvorming van de gebruikers onder omstandigheden van onzekerheid?'

Elk van de onderdelen van deze probleemstelling en bij onderdeel 2 zelfs de sub-onderdelen, lijken mij op zichzelf al genoeg voor een dissertatie, temeer daar het onderzoek volgens de auteur slechts een tweetal beperkingen kent:

- a Het empirisch gedeelte van het onderzoek beperkt zich tot de aspecten: consistentie, consensus en functionele fixatie van oordeelsvorming en enkele kenmerken van de wijze waarop beslissingen worden genomen onder omstandigheden van onzekerheid. Deze aspecten zijn in een experimentele opzet onderzocht voor een viertal specifieke taken:
 - het voorspellen van koersen van aandelen;
 - het aangeven van het relatieve belang van diverse financieel-economische overzichten bij het doen van uitspraken over de 'kwaliteit' van specifieke ter beurze genoteerde fondsen;
 - het samenstellen van geprefereerde portefeuilles van fondsen, gegeven enkele gegevensverzamelingen waarmee op een bepaalde manier onderzoektechnische manipulaties zijn uitgevoerd;
 - het beantwoorden van enkele vragen, gegeven diverse gefingeerde getalenvoorbeelden; het gaat hier in het bijzonder om het schatten van waarschijnlijkheden.
- b De gehanteerde onderzoekstechniek; in het empirische deel van de studie is gebruik gemaakt van de techniek van het gecontroleerde experiment.

Deze beperkingen blijken dus betrekking te hebben op het als derde genoemde onderdeel van de probleemstelling.

Bij de eerste twee onderdelen van de probleemstelling beperkt de auteur zich echter op andere wijze in zijn onderzoekstechniek, namelijk tot literatuurstudie. Op zich is deze beperking uiterst respectabel. Niettemin wrekt zich hier toch wel de breedte van de eerder weergegeven probleemstelling. Ondanks het feit, dat de lezer onder de indruk komt van de belezenheid van de auteur, on-

danks het feit, dat nuttige en 'to the point' samenvattingen worden gegeven van die literatuur, ondanks het feit, dat op zinvolle wijze allerlei opvattingen en stromingen in de literatuur worden geanalyseerd, heeft de lezer - of liever schrijver dezes - toch niet de indruk, dat de in de probleemstelling opgeworpen vragen alle ten volle aan bod gekomen zijn.

Anders is het gesteld met de in de hoofdstukken V en VI gegeven uitwerking van onderdeel 3 van de probleemstelling. De in dit onderdeel opgeworpen vragen met betrekking tot consistentie en consensus zijn onderzocht door middel van een gecontroleerd experiment, waarbij in eerste instantie aan twee groepen proefpersonen (beleggingsanalisten en doctorale studenten) werd gevraagd de aandelen van een vijftal ondernemingen, na kennismaking van de inhoud van een gegevensverzameling te ordenen naar de mate van afnemende 'kwaliteit'; tevens werd de proefpersonen gevraagd welke factoren naar hun mening 'de kwaliteit van een aandeel' bepalen.

Bij beide aspecten, consistentie en consensus, komt de onderzoeker tot uitkomsten, die nogal afwijken van de uitkomsten van door anderen verricht onderzoek. Met name bleken de proefpersonen moeite te hebben met het scoren van een redelijke consistentie-ratio, in tegenstelling tot door anderen geconstateerde relatief hoge mate van consistentie.

Opvallend is ook het door de auteur geconstateerde verschil tussen de beide groepen proefpersonen; studenten bereikten significant betere consistentie-scores dan beleggingsanalisten. De door de auteur hiervoor aangedragen mogelijke verklaringen houden een soort excuus in voor de beleggingsanalisten; als zodanig bevredigen ze niet helemaal, temeer daar eerder door de auteur gesteld is, dat een hoge mate van consistentie niet in alle omstandigheden beter is dan een geringere mate van consistentie. De mate van consensus tussen de proefpersonen bleek redelijk te zijn, terwijl vrijwel steeds een significante mate van consensus tussen de proefpersonen binnen de twee subgroepen werd gevonden.

De laatste twee aspecten van het derde onderdeel van de probleemstelling (de functionele fixatie en het functioneren van de oordeelsvorming en besluitvorming onder onzekerheid) zijn door de auteur eveneens door middel van een experiment onderzocht. Het meest interessant vond ik daarbij het

onderzoek naar de door Ijiri, Jaedicke en Knight in de externe berichtgeving geïntroduceerde functionele-fixatie-hypothese. Het betreft hier de hypothese, dat wijziging in de verslaggevingsprocedures, onder bepaalde omstandigheden, bij gebruikers kan leiden tot beslissingen die berusten op een onjuiste interpretatie van wat de opstellers van het verslag met de wijziging beoogden.

Daarbij mag niet uit het oog worden verloren, de auteur wijst daar ook op, dat van het beperkte inzicht van gebruikers van gegevens, ook opzettelijk misbruik kan worden gemaakt. In het door Feenstra verrichte onderzoek moesten de proefpersonen (wederom beleggingsanalisten en doctorale studenten) koersvoorspellingen afgeven na ontvangst van bepaalde gegevensverzamelingen. De manipulaties met de gegevensverzamelingen hadden betrekking op de verwerking van belastingen in de jaarrekening en de gehanteerde waarderingsstelsels. In tegenstelling tot veel ander onderzoek op dit gebied vond de auteur geen steun voor de functionele-fixatie-hypothese.

Bij het onderzoek naar het laatste aspect van het derde onderdeel van de probleemstelling, wreekt zich wederom de breedte van de probleemstelling, die meer lijkt te beloven dan uiteindelijk geboden wordt. Bij het onderzoek hoe oordeelsvorming en besluitvorming van gebruikers functioneert onder omstandigheden van onzekerheid, richt de auteur zich in het bijzonder op de vraag in hoeverre de proefpersonen in eenvoudige probleemsituaties correcte beslissingen weten te nemen. De auteur komt tot de conclusie, dat in enkele gevallen het representativiteitsverschijnsel (of stereotypering), dat wil kort zeggen oordeelsvorming op basis van slechts één enkel of enkele essentieel geachte kenmerk(en) van verschijnselen, niet uitgesloten kan worden geacht.

Ondanks mijn kritiek op de breedte van de probleemstelling acht ik deze bijdrage van Feenstra zonder meer een proeve van academische bekwaamheid (een proefschrift dus). De breedte van de probleemstelling en de daarbij opgeworpen vragen geeft inmiddels wel aan, dat behoudens het door Feenstra verrichte onderzoek, nog veel relevant en vruchtbaar (dissertatie-)onderzoek op het terrein van de externe berichtgeving mogelijk is.

Prof. Dr. M. A. van Hoepen